ВІСНИК ЛЬВІВ. УН-ТУ
Серія філос.
2009. Вип. 12. С. 124–144

VISNYK LVIV UNIV.
Ser. Philos.
2009. Is. 12. P. 124–144

УДК 316

ТЕОРІЯ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА ЯК ОСЛАБЛЕНА ТЕОРІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Марія Боннафу-Буше

Вища школа бізнесу, м. Париж, Франція

Івон Песке

Національна академія мистецтв і ремесел
м. Париж, Франція

Зв'язок концепції громадянського суспільства з теорією акціонерного товариства (*stakeholder theory*) стає загальнопоширеною практикою. Мета даної статті – вияснити ту межу, відносно якої теорія акціонерного товариства може вважатися недостатньою для громадянського суспільства.

Аргументи будуть засновані на таких твердженнях:

- теорія акціонерного товариства може розглядатись як така, що надає можливість для стратегічної перспективи у вигляді підґрунтя для бізнес-етики;
- теорія акціонерного товариства – це щось середнє між стратегічним менеджментом та політичною філософією, і в цьому вона є новою формою суверенітету – суверенітетом великого бізнесу;
- теорія акціонерного товариства – це стратегічна теорія сучасної соціальної філософії; незалежно від того, чи узаконює, релятивізує або нейтралізує суверенітет фірми, вона концептуалізує або позиціонує цей суверенітет у відношенні до інших ліберальних моделей;
- теорія акціонерного товариства – це, імпліцитно, теорія громадянського суспільства; вона має тісний зв'язок з громадянським суспільством, але не може його заступити.

Стаття пояснює, що маємо на думці, кажучи про ослаблену, або кволу теорію громадянського суспільства. Слабкість теорії акціонерного товариства, з огляду на теорію громадянського суспільства, полягає насамперед у тому, що вона подає суспільство фрагментарно й атомістично, навіть коли акціонерні товариства об'єднані в групи. Теорія акціонерного товариства підважує опосередкування сукупністю індивідуальних інтересів. Вона ділить суспільство на сегменти і диференціює його відповідно до інтересів, які можуть, як вважається, завдяки чудотворному втручанню невидимої руки об'єднуватись. Натомість теорія громадянського суспільства представляє суспільство не як додаток до індивідуальних інтересів, а як процес діалектичного посередництва між учасниками, індивідуальними інтересами, конституційною і політичною державою та позитивним правом.

© Марія Боннафу-Буше, Івон Песке, 2009

1. Теорія акціонерного товариства: від невиразної стратегічної перспективи до обґрунтування теорії бізнес-етики

Якщо хтось має смак до минулого, то перспектива пошуку зв'язку між теперішнім станом і попереднім розвитком теорії може виявитися привабливою. Подібним чином, якщо автори-засновники зацікавлені у кредиті довіри для створюваної ними певної теорії, то коментатори загалом звертаються до першоджерел, побоюючись помилитися. Думка, яку покладена в основу цієї статті, з необхідності приймає спрощений вигляд і приписує фактичне батьківство теорії Е.Р. Фріману (E.R. Freeman, 1984), чия робота була поцінована у книзі Г. Мінтцберга та ін. (H. Mintzberg, 1998), згідно з якою маємо справу з прикладом т.зв. "силової школи". Мінтцберг та його співавтори вважають, що Фріман застосовує раціональний підхід для вивчення політичних сил, пропонуючи при цьому проаналізувати, по-перше, стиль поведінки акціонерного товариства; по-друге, пояснити цей стиль поведінки; по-третє, проаналізувати діяльність коаліцій між акціонерами. Вони вважають визначення акціонерного товариства, яке пропонує Фріман, проблематичним. З цієї причини науковці провели порівняльний аналіз праць Мінтцберга і Портера (Porter, 1980). Портер стверджує, що т.зв. діячі, які перебувають поза межами фірми, контролюються власною поведінкою. У зв'язку з цим позиція Портера розкривається в обґрунтуванні поняття "стратегічний маневр". Подібно до Фрімана, Портер цікавиться тими хитростями (стратегемами) і способами, за допомогою яких фірма здійснює свій вплив у світовому просторі. Більше того, Мінтцберг та ін. підкреслюють оригінальність праці Портера "Конкурентна стратегія" (1980), не дивлячись на те, що у 1985 р. Портер отримав своєрідний кредит довіри за працю "Конкурентна перевага". Поняття "конкурентна перевага" несподівано отримало неабиякий успіх у галузі бізнес-стратегії; успіх набагато більший, ніж теорія акціонерного товариства. Хоча вона поділяє одну з головних характеристик стратегії: самореференційну концепцію фірми, що маніфестується у всеохоплюючому бажанні створити стратегію ще до її обґрунтування (зсередини) та експлуатації (головним чином у термінах "клієнти-конкуренти") назовні. Відповідно, головний інтерес теорії акціонерного товариства як бізнес-інструменту полягає у її здатності збільшувати кількість учасників (гравців), які залучаються до кожної окремої справи. Не дивлячись на це, теорія залишається другорядною у галузі стратегії.

Варто нагадати, що поняття етики бізнесу було розроблено у Сполучених Штатах Америки в 1980-х роках як частина прикладного етичного спрямування (Pesqueux & Biefnot, 2002), до якого залучався розвиток тих оперативних етичних систем, що повинні застосовуватися у різних секторах життя (першою виникла медична етика). Бізнес-етика стосується до таких етичних підходів, які визначають тип поведінки, що є виправданим (поняття "*найкращої практики*" ще не було сформульовано) відносно до приватних норм, які саме через це спрямування стають "*публічними*" ("громадськими", "державними"). Звідси деонтологія опирається на імпліцитне ставлення до ймовірного роду занять і на бажання зберігати його існування. Подібно до всіх запатентованих управлінських дисциплін бізнес-етика будується зі своєрідних блоків свого власного вивчення (належний стиль міркувань використовується для академічного обговорення двозначних випадків) та свого власного дослідження, у якому ніби просвічений менеджер продукує проникливу

критику своїх етично підлеглих сучасників. Тому у даному разі існує т.зв. прихована плутанина відносно того, що розуміти під поняттями "етичний" і "політичний" ("політичний" у сенсі спільних цінностей у полісі та стратегій влади).Одначе бізнес-етика, охоплюючи водночас принципи та деонтологію, потрапляє у внутрішню суперечність і зіштовхується з проблемою перетворення приватних норм на зобов'язуючі. Найбільш промовистим прикладом такої проблематики є ситуація культурного опору, з яким зустрілися американські мультинаціональні компанії, що намагалися нав'язати свої бінес-етичні конструкції їхнім дочірнім підприємствам у континентальній Європі. Така непроста ситуація стала відомою завдяки публікації у 1991 році під назвою "Федеральне винесення вироку організаціям" ("*Federal Sentencing Guidelines for Organization*"), поштовхом для неї стали ті особливі заощадження, які могли бути зроблені через запровадження судових штрафів, що у свою чергу призвело до перетворення етичних кодів на практичні зобов'язання.

Відповідно, "бізнес-етика" перебуває у суперечності з двома перешкодами: по-перше, з перевагою, яка згідно з утилітарним підходом надається через перспективу послідовності; по-друге, з підриванням авторитету етики правовим елементом, впровадженим "Федеральним керівництвом винесення вироку", яке насправді перетворює етику на засіб досягнення вигоди.

Коли бізнес-етика протистоїть потребі з'ясувати її тенденцію щодо перетворення приватних норм на публічні, критики не повинні забувати про концептуальну вбогість її першоджерел.

Таким чином, виникає питання про зв'язок між акціонерними товариствами та теорією акціонерних товариств – потрібно зауважити її американське походження (Pesqueux, 2005); також потрібно взяти до уваги, що розгляд цього питання фокусувався довкола квазі-спільнот. І все ж теорія акціонерних товариств розвинулася всупереч названого позадництва. Дональдсон і Престон (T. Donaldson і L.E. Preston, 1995) підкреслюють, що до 1995 року з цієї теми було опубліковано понад сотню статей і дюжину книжок, більшість авторів яких знову ж таки виявилися американцями. Потрібно також нагадати, що у 1990 р. бізнес-етика стала моральною основою для адміністративної практики разом з фінансовим стимулом, що займав пануючі позиції протягом десяти років аж до виникнення великих фінансових скандалів на початку третього тисячоліття (Enron, Worlcom, Vivendi тощо.). Етичні міркування були джерелом розвитку теорії акціонерних товариств і служили водночас основою дескриптивного аспекту та нормативної функції (менеджери діють у відповідності з моральними перспективами).

2. Теорія акціонерних товариств (пайовиків) між стратегічним менеджментом і конкретикою політичної теорії про суверенність фірми

Дискусії на тему акціонерних товариств переважно призводять до відкриття скриньки Пандори, де знайдемо відомий нормативно-дескриптивно-інструментальний триптих Дональдсона і Престона (Pesqueux, 2006), які охоплюють і членують теорію в межах прикладної етики, для якої нормативний підхід застосовується від бізнес-етики до корпоративної соціальної відповідальності, або радше у межах відновлення генеральної політики фірми (дескриптивний та інструментальний підходи).

Отже, теорія пайовиків (акціонерних товариств), подібно до багатьох інших локальних теорій менеджменту, – це теорія дослідження історії капіталізму і лібералізму. У зв'язку з цим, теорія пайовиків (акціонерів) виражається у стислій і парадоксальній концептуальній структурі: найманих працівників патримоніального капіталізму, які працюють за фіксовану заробітну плату (*salaried patrimonial capitalism*).

2.1. Стисла концептуальна структура: патримоніальний капіталізм службовців (salaried patrimonial capitalism)

Теорія пайовиків загалом подається як альтернатива до теорії діяльності (theory of agency) й асоціюється як розрив з патримоніальним капіталізмом. Насправді ж теорія пайових товариств віддзеркалює новий вид патримоніального капіталізму – виплачуваного у зарплатах патримоніального капіталізму. З 1980-х років капіталізм не лише залишився патримоніальним (хто володіє капіталом – вибудовує майнову основу), але також став новим різновидом оплачуваного через зарплати патримоніального капіталізму, який здебільшого формувався на основі домашніх заощаджень, вкладених в пенсійні фонди. Зважаючи на цей фактор, теорію акціонерства потрібно логічно розглядати як захист та ілюстрацію цього нового виду пайового капіталізму.

У 1930-х роках акціонерний (пайовий) капітал протиставлявся владі менеджерів. У першому десятиріччі третього тисячоліття акціонерний капітал здебільшого формувався з інвестицій, джерелом яких були сімейні заощадження. Видається дещо суперечливим, що цей факт забезпечує обов'язкові концепційні рамки для аналізу теорії акціонерних товариств. На жаль, історичні параметри переважно нехтуються і справжня актуальність відбивається у теорії таким чином, що позбувається свого реального контексту, натомість помилково беруть гору нормативні і методологічні підходи.

У результаті – класична концепція патримоніального капіталізму настроює пайовиків-акціонерів проти менеджерів або, точніше, пропонує розглядати менеджерів як таких, що перебувають на службі в акціонерів. Теоретичні основи акціонерного розуміння підприємства можна знайти у наслідках кризи 1929 р., а також у критиці автономних повноважень (*the discretionary powers*) найманих директорів. Іншими словами, розуміння акціонерної участі базується на теорії владних повноважень і відносин між акціонерами і директорами. Тому система аргументів Берле і Мінса (Berle and Means) (1932) відокремлює власність від контролю. Таке відокремлення набирає форму поділу праці між акціонерами й найманими директорами і виправдовується технічними імперативами. З одного боку, існують люди, які забезпечують капітал, необхідний для фінансування масового виробництва, а з іншого – маємо пайовиків-акціонерів, які беруть на себе зобов'язання доручати менеджерам керувати їхнім капіталом. Проте такий поділ праці частково усуває власників від контролю над фірмою. Акціонери також не можуть бути цілком впевнені, що матимуть прибутки максимальними.

Незважаючи на те, що структура капіталу змінилася, більшість т.зв. найкращих практик у бізнесі опирається на цей чіткий поділ повноважень. Цю систему можна охарактеризувати як *капіталізм службовців* (*salaried capitalism*), що перебувають на фіксованій заробітній платі; він спричинений ростом активності інституційного

інвестування. На цій же підставі можна стверджувати, що теорія акціонерних товариств є теорією *віртуальної власності* (*virtual ownership*) (M. Bonnafous-Boucher, 2005a). Це означає, що можна дуже добре побачити різницю між власниками акцій (stockholders) та пайовиками (shareholders), але всі ті, хто перебуває у дольовій участі (the shareholders) є також власниками акцій (stockholders), а всі зацікавлені сторони (stakeholders) запрошуються до того, щоб ставати віртуальними власниками паїв і тим цілком визначити свої ролі. Таким чином, теорія, що охоплюється патримоніальним капіталізмом службовців і сам капіталізм службовців є, врешті-решт, поверненням до акціонерного капіталізму і поширенням капіталізму патримоніального.

Цілком можливо показати це явище на практиці. Розвиток сімейних заощаджень, які були масово інвестовані на фондових біржах, є одним із характерних прикладів цього «нового» капіталізму. У 2000 р. одна четверта французьких заощаджень була інвестована в акції. На думку деяких авторів, капіталізм службовців (працівників на окладі) представляє собою *нову парадигму* у тому сенсі, що він впроваджує свій власний принцип регулювання завдяки механізмам, які є достатньо потужними, аби утворити систему. Такий підхід використовують Мішель Алєтта і Антуан Реберіє (1998) (Michel Aglietta і Antoine Reberioux) для того, щоб пояснити, що «цей новий режим росту характеризується розривом зв'язку між ростом сукупного прибутку у сфері занятості і продуктивністю праці». Здається, що ми попрощалися з чеснотливим циклом Фордівського капіталізму, коли зарплата кореспондувала з працею відповідно до росту продуктивності. Перед нашими очима механізм, який діє так, що джерелом споживання у домогосподарствах стають не лише доходи з оплати праці, але й ціна акцій. "Доки ціни акцій перебувають на належному рівні, бізнес-тиск на зарплати не буде мати негативних наслідків щодо споживання й економічної активності. Якщо виникає дисбаланс між зарплатою і продуктивністю праці, то зарплата, або іншими словами процес працевлаштування, стають змінними, у той час, коли у Фордівській моделі інфляція (показник споживчих цін на товари і послуги), виконує цю функцією". На думку цих авторів, позитивні наслідки змін є такими: по-перше, прослідковується дезінтеграція зв'язку між зарплатою і зростаючою продуктивністю праці, по-друге, спостерігається зростання повноважень працівників над їхніми компаніями, оскільки вони стали акціонерами і тепер разом здійснюють контроль над капіталом [1]. Внаслідок цього, згідно з міркуваннями Алієтте і Реберіє, патримоніальний капіталізм службовців є видом партнерської домовленості, яка створює необхідні умови для існування нової форми демократії з центром у компанії. Компанія виступає сферою необхідної співпраці, яка лежить в основі виробництва продукції і ареною боротьби за владу, яка розпалюється завдяки невід'ємним, але частково суперечним інтересам. Ключовим питанням капіталізму вже не є безпосередній контроль, "а створення центру колективних інтересів, які представлені у взаємовизнаних прагненнях сприйнятих зацікавленими сторонами компанії"[2].

2.2. Чи стратегічний менеджмент є необхідною умовою (sine qua non) для теорії акціонерних товариств?

Зміна структури капіталу, про яку йшлося вище, формує тло стратегічної перспективи теорії акціонерних товариств. Однак стратегія як дисципліна науки менеджменту застосовується у теорії акціонування водночас в оперативному й

інструментальному аспектах (M. Bonnafous-Boucher, 2005b). Такий підхід формує частину історії цієї дисципліни. Ж. Дері (J. Dery, 1996) зазначає, що дисципліна стратегії пройшла розвиток від зосередження на загальній політиці фірми (1908-1959) до стратегічного планування (1960-1969) і далі – до стратегічного менеджменту (1970-1979). З погляду А. Мартінета (Martinet), ця траєкторія йде всупереч інтересам стратегічного розвитку як самостійної сфери знань. "З часу виникнення концепції у 1960-х роках – Чандлер, Ансоф, Ендрюс, і ін. (Chandler, Ansoff, Andrews, etc.) – сфера стратегії за десять років одержала нову назву "стратегічний менеджмент" і спричинила різкий розвиток лексичної та семантичної дезінтеграції щодо свого центрального предмета: поняття стратегії"[3]. Історія цієї дисципліни істотно вплинула на внутрішній аспект теорії акціонерства – спочатку виокремленій у Франції такими авторами, як Мартіне (Martinet, 1984) та Фріман (E.R. Freeman, 1984), але фактично була втрачена з поля зору. Згідно з Мартіне: "підхід, що ґрунтується на теорії пайовиків, цілком потрібний для амбітної, складної й відкритої стратегічної концепції, оскільки він відіграє важливу роль у формуванні ідентичності фірми, у визначенні її тимчасових параметрів і меж, а також її ключових можливостей, у прийнятті рішень щодо пошуку перспективних учасників та у процесі аналізу владних повноважень і пануючих політичних стилів"[4]. З погляду епістемології, Мартіне (2006) запропонував у 1993 р. структурований і динамічний стратегічний менеджмент, що складається довкола референтностей (об'єктів), визначених зокрема пануючою логікою, тобто – телеологічними (раціональними), соціологічними (основаними на соціальних відносинах) та екологічними (когнітивними і критичними) підходами. Оскільки теорія акціонерних товариств охоплює усі сторони, які впливають на діяльність компанії чи підлягають її впливу, то вона здатна забезпечити динамічне бачення бізнес-стратегії, позначеної соціологічними і екологічними характеристиками, а отже, така теорія створює альтернативу щодо винятково фінансового підходу в управлінні бізнесом.

Хоча була можливість продемонструвати вагомість теорії акціонерних товариств як альтернативу для *теорії представницьких відносин чи послуг* (*agency theory*)[1][5], однак, як підкреслює Мартіне, цього ще не достатньо для вияснення її впливу. Таким чином, теорія акціонерних товариств переосмислює компанію як об'єкт, що придатний до аналізу на основі використання інакшого інструментарію, аніж узвичаєного у науці про менеджмент, або, іншими словами, такого, що виходить поза межі категорій фактичності (*ex post*) та очікування (*ex ante*). Не йдеться про те, що інструментарій науки про менеджмент безплідний, але очевидно, що підручні у сучасному менеджменті аналітичні засоби описують компанію радше фрагментарно, а показники, які використовуються для аналізу діяльності фірми, переважно призводять до того, що ключові проблеми оминаються (хоча потрібно визнати, що діяльність є важливим фактором). Однак основною темою є символічна і справжня вартість компанії як інституційної, а не лише функціональної організації в умовах політичної ринковій економіки XXI ст. З цього погляду, на локальному рівні теорія

[1] ***agency theory*** – теорія агентних домовленостей, що вивчає взаємовідношення між тим, хто щось довіряє, і тим, хто діє від його імені; часто йдеться про теорію, у якій розглядаються відношення між власниками компанії та найнятими ними директорами чи менеджерами. (Прим. наукового редактора).

акціонерних товариств заохочує до «відродження стратегічного менеджменту через позитивну і нормативну актуалізацію політики в її етичному сенсі, або стилю регулювання через відповідальність і метод, через які він здійснюється». (Martinet, 2006). Більше того, теорія акціонерних товариств веде до «визнання як вкрай необхідної філософії менеджменту, яка перебуває поруч і підпирає традиційну політичну філософію» (Martinet, 2006). Ідея філософії організації у сенсі критичної філософії інституалізації компанії чи самої фірми, про що йдеться у цій статті, також закликає до розвитку філософії менеджменту.

3. Теорія акціонерних товариств як стратегічна теорія політичної філософії

Теорія акціонерних товариств має стратегічне значення для політичної філософії у таких трьох вимірах:

По-перше, визнає інституціональний вимір компанії, оскільки акціонери виступають прототипом відкритого і пофрагментованого суспільства, яке майже повністю залежить від їх економічної активності. Варто зауважити, що в Європі державні органи влади ще не сформулювали спеціальної теорії акціонерних товариств і надають перевагу технічним елементам, які напрацьовані вченими у сфері менеджменту (J. Candela, 2006).

По-друге, теорія акціонерних товариств є відповідною і справді властивою для ситуацій, які потребують іманентного розв'язання проблем, оскільки вона охоплює в оригінальний спосіб теми, що стосуються, з одного боку, цілком виняткової конкуренції між організаціями та інститутами, а з іншого – конкуренції між самими організаціями. Це означає, що теорія акціонерних товариств може використовуватись для пояснення патримоніального капіталізму службовців (*salaried patrimonial capitalism*) тоді і тільки тоді, коли уникає трясовини процесу неперервного вдосконалення самої системи, особливо шляхом визначення і проштовхування «найкращих практик» у питаннях керівництва фірмою. Теорія акціонерних товариств є багатообіцяючою тому, що вона деконструює (у значенні терміна за Деррідою) традиційні і класичні рамки, в межах яких описуються відносини між державними і приватними установами, а також між іншими організаціями. Від моменту виникнення теорії акціонерних товариств стало неможливим концептуалізувати ідею управління лише як процес або механічне оперативне регулювання (навіть якщо дехто наполягає на спробах робити саме так). Навпаки, ідея управляння має бути знайдена на макросоціальному рівні у неперервному визначенні правил, які роблять можливими судові розгляди конкуренції між організаціями і установами.

По-третє, теорія акціонерів подається у вигляді нової теорії громадянського суспільства.

3.1. Теорія акціонерних товариств пояснює конкуренцію між організаціями й інституціями

Теорія акціонернів-пайовиків, з одного боку, стає проявом прихованого конфлікту інтересів між організаціями та інституціями, в з іншого – виразом конкуренції між різними організаціями. Приватні і міжурядові організації, включаючи ЄС та інших численних гравців (наприклад, неурядові організації), з різними цілями й інтересами, беруть участь у т.зв. конкуренції без зайвих церемоній зі старшими

інституціями – основоположниками прав і норм, місія яких полягала у котролі діяльності молодших організацій. Добровільні договори, визначення місії, тощо, є прикладом сучасних підходів, в рамках яких організації захоплюють прерогативи, що раніше належали винятково до компетенції державних інституцій.

Транснаціональні корпорації, які працевлаштовують більше осіб, ніж багато національних держав, і товарообіг яких більший, ніж у деяких держав, є надмогутніми і майже самостійними гравцями, оскільки інші організації знаходяться або на стадії регресії (національні держави), або на стадії становлення (регіональні і міжурядові організації). Приватні організації, а точніше, великий бізнес, влаштовують справи, ведуть між собою переговори і приймають рішення у безпосередньому зв'язку з пайовиками, які перебувають під їхнім впливом або ж пливають на їхню діяльність. З цієї стратегічно-політичної перспективи теорія акціонерних товариств виглядає найефективнішою; справді, виглядає так, що теорія акціонерних товариств не лише підтримує громадянське суспільство на місцевому рівні, але й здатна обмірковувати питання громадянського суспільства на рівні глобальному. З огляду на те, що імперіалізм внутрішньо притаманний для капіталізму, ця ситуація є безпрецедентною в історії капіталізму й лібералізму; це переконливо показує, що аналітичний потенціал теорії акціонерних товариств не може бути цілком успішним в чисто локальному контексті. Теорія конструює і деконструює традиційні категорії політичної філософії, етики, економіки організацій та стратегії бізнесу. Загалом, проблема природи та інституційного обґрунтування компанії полягає у дослідження того способу, яким вона управляється. Це особливо правильно для динаміки «пожертвування-відшкодування», з якою зіштовхуються і пайовики, і суспільство, і що засвідчується у моделі амбіцій, які поширюються на ціле суспільство. Це і є та мета, якої прагне теорія акціонерства.

У світлі наведених аргументів стає можливим вести мову про ідеологічне покликання компанії поширювати логіку продуктивності на всі інші типи організації. Це питання про легітимацію власності на політичному рівні. Таким чином, продуктивність постає як чинник з необхідності інтегральний і для приватних компаній, і для комунальних служб (і, відповідно, для держави). Іншими словами, взаємопроникнення ідеології продуктивності і способу управління приватними підприємствами призводить до ситуації, у якій органи комунальних служб і соціальні програми, які раніше опинились поза компетенцією приватного сектора, тепер втрачають правову основу, надану попередньою політичною доктриною. Державні суб'єкти опиняються у ситуації зобов'язання і мають поважати цілі, визначені критеріями продуктивності, наприклад, сталого забезпечення приросту обсягів товарів і послуг та створення достатку для акціонерів.

Можемо вважати, що державна (*public*) сфера втратила свою традиційну роль гаранта спільного блага. У результаті, ідея «спільного блага», подібно до «державного блага», взагалі протиставляється індивідуальним інтересам. Традиційно, відповідно до різних авторів, ідея спільного блага, незважаючи на те, що вона переслідує філософію з часів античності, має багато назв. У IX книзі "Законів" Платон запропонував визначення спільного блага як "взаємного інтересу, що базується на обопільності наданих послуг"; Ціцерон у De Officiis описує спільне благо через концепцію *utilitas rei publicae* (народної користі). Не дивлячись на розбіжності в інтерпретаціях, варто зауважити, що спільне благо ніколи не

розглядалося як сукупність індивідуальних благ або інтересів. Спільне благо трансцендує їх через створення, переважно у Місті, але також у різних суспільних групах, рівноваги, яка робить можливим соціальне існування справедливості.

Теорія акціонерного товариства показує щораз більшу руйнацію й обезпредметнення ідеї спільного блага, коли вона береться у межах державного і політичного суверенітету, який у демократичній системі опосередкований через представницькі інстанції Націй-Держав. У цьому сенсі, теорія акціонерних товариств перетворюється передусім на представництво водночас і спільного блага, і чинності публічної сфери.

Відтоді як державна сфера втратила свою традиційну роль гаранта спільного блага, її спіткала нова суперечність. Чи повинна державна сфера: а) ефективно долати (у доктринальному сенсі державного втручання) соціальні проблеми через підвищення податків і запровадження законів? б) обмежувати роль оподаткування і законодавства та змагатися з критикою державних органів влади, зосереджуючи увагу на продуктивності через надання послуг приватним компаніям і таким чином оптимізуючи логіку процесу приватизації?

Діалектичний аргумент стосовно місця держави базується на новій ліберальній перспективі. Держава опиняється сам на сам з акціонерними товариствами і вагається між прийняттям позиції "позитивного" суб'єкта, упевненого у легітимності своїх дій чи «негативного» суб'єкта, який втручається якомога менше у справи акціонування, водночас гарантуючи існування умов, які роблять усе можливе для процвітання бізнесу.

Такі аргументи спонукають зокрема до невизначеного розуміння "врядування", подібно до того, яке пропонує Куіман (Kooiman,1993), "це модель або структура, що виникає у соціополітичній системі як колективний результат взаємодії усіх учасників. Така модель не може бути зведена до одного діяча або групи діячів, особливо коли "уряд" передбачає керівництво/орієнтатацію. Це процес, завдяки якому суспільні організації (приватні, державні чи громадські) перебирають повноваження для того, щоб керувати самими собою" (Kooiman, 1996). "Brandt Commission on Global Governance" (1996) пропонує таке визначення поняття – "це всі способи і засоби, які використовуються окремими особами, а також державними і приватними установами з метою організації спільного бізнесу. Це безперервний процес, завдяки якому можуть розглядатися різні суперечливі інтереси й заохочуватися кооперативні дії. До нього належать офіційні установи й організми, які несуть відповідальність за прийняття рішення, а також ті заходи, які люди й інституції сприймають за свої власні інтереси". Це саме те, що надає широкій концепції врядування процесуального значення, яке полягає у залучення пайовиків до процесу прийняття рішень. Таким чином, під поняттям урядування (управління) розуміємо силу, що здатна регулювати політичну владу, опираючись на аналіз відносин та систему правил, що беруть до уваги різноманітні погляди у процесі прийняття рішень. Управління зосереджується на колізії взаємодій, які виникають у контексті громадянського суспільства й охоплює зацікавлення суб'єктів, що складаються довкола потреб акціонерів.

Теорія акціонерного товариства надає лідерам усіх типів можливість звернутися до проблеми спільного блага як стратегічної теми й ефективно вирішувати питання під час засідання керівного складу акціонерів. Управління також стає ефективним знаряддям під час виникнення непередбачуваних обставин,

пов'язаних із т.зв. акціонерами "другого плану", а також щодо взаємозв'язків з компаніями, акціонери яких відіграють роль лобістів. Такі обставини не дають змоги керівному складу фірми спільно (наприклад, опираючись на критерії того виробництва, у якому вони працюють), або одноосібно (у даному разі ми стаємо свідками маніфестації буржуазного класу, який не називає свого імені) пропонувати норми, які відповідали б спільному благу. Такий тип управління фактично засновується на нормативному врядуванні, що діє не в інтересах народу, а в інтересах акціонерів.

Ідеологічний вимір поняття управління стає справді очевидним під час його застосування для всіх типів організації. Така перспектива є далекою від того, щоб вважатися нейтральною, оскільки вона підважує принципи демократичного моніторингу (перевірки проводяться працівниками державних органів влади) в ім'я прозорості. Відтак аудиторські компанії можуть лише частково бути залучені до процесу демократичного моніторингу, модифікуючи таким чином природу діяльності цивільних (громадських) працівників та збільшуючи сферу приватизації. Але глибший аналіз ситуації показує, що компанії завдяки приватизації стають більш інститутиалізованими – це показала їхня тенденція говорити про "спільне благо" і діяти так, ніби їхня модель організації мала б універсальне визнання.

Така "широка" концепція керівництва пов'язана з ідеєю накладання правил менеджменту на інституційні і політичні правила врядування. Цей феномен призвів до того, що термін "керівництво" дуже часто почав заміщатися терміном "демократія". Врядування застосовується для стимулювання верховенства громадянського суспільства (основаного на динаміці акціонування) над "політичним суспільством" як механізмом демократії. У цьому контексті управління розглядається як сукупність способів артикуляції між особою, громадянським суспільством і політичним представництвом в умовах організації, яка діє як арена обговорення; обговорення, яке представляє тут "демократичний фасад" сформованої політичної системи. Але також потрібно зауважити "слабку" сторону концепції громадянського суспільства, запропонованої у цьому контексті, тобто йдеться про те, що висунуте тут поняття громадянського суспільства неспроможне охопити у своєму значенні всього того, що сягає поза державу і приватний сектор.

3.2. Висновок: конкуренція між організаціями і установами свідчить про деконструкцію ідеї урядування і з'явлення поняття управління

Під терміном "управління" (M. Bonnafous-Boucher, 2005c) можемо розуміти пошук компромісів і правил у межах оновлення структури інституційної легітимності, коли легітимність залежить від організації. Якщо легітимність категорій управління у компанії є більше вкоріненою, ніж у державному управлінні (і в Європейському управлінні), то так є тому, що у першому випадку воно є глобальним, тоді як у другому – заледве регіональним. Це не означає, що глобальне управління існує фактично, оскільки координація між організаціями є недостатньо розвиненою для широко закроєної угоди, яка б стосувалася досягнення спільних правил. У праці під назвою "Управління й опозиція у світовій політиці" Ульріх Бек (Ulrich Beck) (2003) подає низку повчальних прикладів конкуренції між організаціями й інституціями установами, особливо гострої у французькій школі регулювання. Він демонструє, що глобальна друга сила (супротив владі) виражається в умовах опозиції

між інституціями і установами, представлена французькою школою управління (A.M. Aglietta і A. Reberioux, 1998). Бек (Beck) звертає увагу на те, що ми стаємо свідками примноження організацій з протилежними інтересами. Така трансформація перспективи, спричинена протиставними силами громадянського суспільства, є справді великою зміною, що не допустить повернення назад, оскільки, по-перше, відмінність між національним і міжнародним вже втратила колишнє значення, (місцева політична сфера стає глобальною) і, по-друге, ліквідація економічних, політичних і соцієтальних кордонів означає початок нової боротьби між владою і опозицією. Така революція не може бути сконцептуалізована, якщо залишати поза увагою опозицію між відомством і організацією або, точніше, перехід одних умов до інших.

Якщо відносини між відомствами й організаціями регресують, то так є тому, що відомства більше не забезпечують простір або умови, в яких організації реалізують свою політику" (U.Beck, 2003, p. 27). Таким чином, організаційна сфера перевершила свій інституційний чи відомчий прототип; цей феномен особливо вартий уваги в організаціях "які існують поза відомчими рамками й обходяться без державної *a priori* політичні дії"[6], а також, потрібно зауважити, антиглобальних організацій (altermondialist organisations).

Під терміном "інституція/відомство" Бек розуміє "фундаментальні, приховані правила, які скеровують процес здійснення влади і домінування" (Beck, 2003, p. 27). З нашого погляду, антропологія Мері Дуглас (Mary Douglas) відіграє корисну роль для опрацювання точнішого визначення. (M. Bonnafous-Boucher, 2005d). За Дуглас (M. Douglas, 1986), відомства (інституції) народжуються з натуралізації домовленості (конвенції) у "довготривалому процесі", яка надає можливість певному суспільству досягати колективної згоди. "Конвенція виникає, коли усі партії (частини суспільства) мають спільні інтереси в тому, щоб існували однакові правила діяльності для запевнення координації". Чи можемо ми вважати, що компанія і спосіб, яким вона управляється, конституює конвенцію? Чи можна знайти підтвердження того, що акціонери мають спільний інтерес для підтримки таких правил управління? Очевидно ні, якщо хтось не займе позицію, що лише компанія є єдиним відомством (інституцією), здатною забезпечити загальне благо.

Бек визначає організацію як «індивідуальних гравців з конкретною кількістю членів, фінансових ресурсів і правовим статусом (Beck, 2003, p. 26). Таке визначення дещо розчаровує, оскільки концепт організації залишається надто розмитим з точки зору науки менеджменту і економічної організації. Але потрібно підкреслити, що законність діяльності організацій, про які пише Бек, перебуває між організаціями і відомствами, що формують мета-гру, логіка якої призводить до постійно змінюваних діалектичних правил.

4. Теорія акціонерних товариств представлена як послаблена теорія громадянського суспільства

У той час, як теорія акціонерних товариств постулює основу нової концепції громадянського суспільства і коли методичні спроби ідентифікувати акціонерні товариства, застосовуючи широкий діапазон критеріїв, можна сказати, конституюють новий спосіб репрезентації громадянського суспільства, теорія громадянського суспільства, обґрунтована Ґеґелем у 19 ст., ще досі не знайшла успішного заміщення.

Це пов'язано з розвитком гіпотез щодо реконструкції громадянського суспільства засобами теорії акціонерних товариств і тим, що остання використовується у стратегічному менеджменті. З цієї точки зору були зроблені спроби чітко окреслити природу і функції різних акціонерних товариств, які впливають або перебувають під впливом організацій; це підхід, який дає можливість взяти до уваги "убудованість" фірми і, відповідно, артикуляцію відносин між юридичними особами, суспільними інтересами, індивідами і групами індивідів. Такий підхід дає можливість визначити наміри цих акціонерів (відповідно, можна з впевненістю стверджувати, що компанія розглядається як процес, оснований на інтенційності).

4.1. У чому полягає відповідність між теорією акціонерних товариств і теорією громадянського суспільства?

Аргумент, який покладений в основу цієї статті, полягає у тому, щоб показати подібність між акціонерними товариствами і громадянським суспільством, проте ця подібність не свідчить про повну відповідність. Фактично, коли класична теорія громадянського суспільства, розвинута Адамом Ферґюсоном (1767) і Ґеґелем (1821), сконцептуалізована у контексті прямої залежності з державою, то громадянське суспільство, зібране з акціонерів, знаходить себе у відносинах залежності з компаніями, а точніше – з великим бізнесом. Така залежність була постульована Е. Р. Фріманом: акціонери перебувають під впливом або потерпають від впливу діяльності організацій. Власне, на основі цієї гіпотези теорія акціонерного товариства представлена у формі теорії громадянського суспільства. Наш намір полягає в тому, щоб підкреслити різницю типів залежності у відносинах між, з одного боку, акціонерами і компанією, а з іншого – між громадянським суспільством і державою. Наша принципова позиція полягає у тому, щоб показати, що держава дає можливість членам громадянського суспільства реалізувати їхню свободу, у той час як компанія стверджує свободу дій і розвитку у спосіб, що виражає її байдужість до свободи акціонерів.

4.1.1. Громадянське суспільство

У "Філософії права" Ґеґель вважає, що громадянське суспільство складається з усіх посередницьких груп, локалізованих між двома крайніми протилежностями – індивідом і державою. Громадянське суспільство визначається як противага до цих двох протилежностей. Через словосполучення *Burgeliche Gesellschaft* Ґеґель робить поділ між тими, хто належить до організованої (або політичної) держави, і тими, хто належить до суспільства (зовнішня держава), яке охоплює свободу індивіда, частково відокремленого від держави, але, не дивлячись на це, і пов'язаного з нею переважно позитивним правом і усвідомленням закону. Алексіс де Токвіль, з іншого боку, розглядає громадянське суспільство як автономну сутність. Хоча він також вважає його театром політичних дій, оскільки завдяки практичній активності та асоціації воно здійснює певний контроль над державою. Теорія акціонерних товариств ревізує такі передумови і події, покладаючи справу розмежування між організаціями та індивідами не на державу, а на компанію. Згідно з цією позицією структура громадянського суспільства має економічну сутність. Це цілком інакший підхід відносно до традиційної ліберальної філософії, для якої громадянське суспільство виникає у взаємодії з національною державою, але незалежно від неї. У перспективі

така зміна погляду може розглядатися як радикальний поворот в історії лібералізму і капіталізму. Більше того, такий підхід можна найліпше зрозуміти з точки зору адміністративної науки, оскільки коли теорія акціонерних товариств закорінена в науці про менеджмент, а точніше, про стратегічний менеджмент.

Однією з найуспішніших парадигм громадянського суспільства є філософія, закладена у геґелівській філософії права (Tosel, 2001). У чому полягає суть поняття *конгруентності* між акціонерними товариствами і громадянським суспільством (Fleischmann, 1964)?

Головний принцип громадянського суспільства заснований на визнанні індивідуальних інтересів. Громадянське суспільство характеризується в основному за допомогою егоїстичних тенденцій індивідів, які намагаються задовільнити свої власні потреби (§182). "Громадянське суспільство – це насамперед конструкція, у якій задоволення приватних потреб опосередковане існуванням і задоволенням потреб групи" (Fleischmann, 1964). Такі індивідуальні інтереси є реальними; вони мають економічну і соціальну природу, оскільки індивіди у сучасному суспільстві є залежними від процесу колективного економічного виробництва. Таким чином, громадянське суспільство є системою взаємозалежних зв'язків між індивідами та групою, членами якої вони виступають, "у якій добробут особи залежить від стандартів життя громади в цілому" (Fleischman, 1964). Дескриптивний підхід до теорії акціонерних товариств розвиває далі гіпотезу про те, що кожен пайовик представляє особливий інтерес, який мусить братися до уваги і тоді сума окремих інтересів може зливатися (*converge*) у колективне ціле (йдеться про конвергентний підхід до теорії акціонерних товариств). Таким чином, згідно з головним принципом, громадянське суспільство уподібнюється до теорії акціонерного товариства тим, що всі індивіди там і там зосереджені на забезпеченні свого добробуту через задоволення своїх власних життєвих інтересів. Проте якщо сукупність особистих інтересів буде успішно співіснувати, то стає неминучим досягнення вищого суспільного блага, оскільки такі інтереси є соціально організованими засобами праці. Співробітництво з групою чи у межах групи – і таким чином підтримка інтересів інших – вимагає досягнення індивідуальних цілей. Життєві інтереси задовольняються не прямо, а опосередковуються інтересами інших. Звичайно, індивіди зацікавлені винятково на задоволенні власних інтересів, але вони можуть досягти цього лише пропонуючи самих себе для використання іншими особами. "Індивіди, перебуваючи у ролі громадян громадянського суспільства (як зовнішнього щодо держави організму), є приватними персонами, чия мета полягає у задоволенні їхніх власних інтересів. Така мета опосередковується через загальність, яка у цей спосіб стає засобам для її реалізації. Відповідно, індивіди можуть досягати своїх цілей лише остільки, оскільки вони визначатимуть свої знання, воління і дії в універсальний спосіб і самі робитимуть зв'язки у цьому ланцюгу соціальних відносин" (§187) [7, 8].

Другий принцип громадянського суспільства як стану, що існує зовні від політичного стану (держави), полягає в тому, що він є індивідуалістичним і ліберальним. "Ліберальне суспільство у дійсності визнає водночас право кожного індивіда на досягнення матеріальних благ та об'єктивного права індивідів на підтримку самих себе і своїх родин у стані добробуту; це мета, досягнення якої вони вважають своїм обов'язком" (Fleischmann, 1964). Права ототожнюються з обов'язками, а індивідуалістська етика є настільки сильною, що ідея спільного блага

стає незрозумілою. Як говорить Геґель, нас атакує «моральна реальність, загублена в її крайнощах». Хоча така боротьба інтересів є виправданою (ніщо універсальне не може бути досягнуте просто через придушення особливого), важко визнати, що широка взаємодія індивідуальних інтересів є конечною метою громадянського суспільства. Хоча громадянське суспільство постає у сенсі комбінації індивідуальних інтересів, воно є також світом, у якому всі індивіди (фактично кожен) мусять працювати для того, щоб вижити. Справді, громадянське суспільство чинить тиск на своїх членів і стримує їх таким чином, якби вони були не просто індивідами, але й успішними членами спільноти, заснованій на універсальних принципах праці. (§186–187). За Геґелем, індивідуальні інтереси не можуть бути туманними чи абстрактними, це також стосується індивідів, які визначаються за приналежністю до особливого соціального стану. Індивід представляє собою оплачуваного промислового робітника, чий інтерес є тотожним з тим станом, до якого він належить. Саме це підштовхує Геґеля написати, що стани, після сім'ї, є другою опорою держави. Приватні особи, хоча й переповнені своїми особистими потребами й інтересами, змушені звертатись до інших людей за допомогою. Іншими словами, поняття особливого утворює визначену універсальним тканину і набирає форм конкретних соціальних категорій: людина реалізує себе через працю і поділ праці, навіть коли ця остання призводить до нерівності. Люди, що рівні у свободі і праві, але нерівні у багатстві, є об'єктивно "поділеними на загальні маси": це суттєвий, або безпосередній стан (землевласники і землероби); рефлективний або формальний стан (ремісники, мануфактурники, бізнесмени зі своїми робітниками і службовцями); загальний стан, який складається з інтелектуалів і державних службовців (Геґель, 1820, §201–202). Різні стани мають протилежні інтереси і це можемо бачити через кризу надвиробництва, спричинену кризою недоспоживання серед робочого класу. Сукупне багатство, що виникає у процесі диференціації доходу, спричиняє загострення давньої дихотомії між багатими і бідними. У результаті, громадянське суспільство супроводжується виникненням форми сучасної бідності, яка проявляє себе як маса індивідів (безробітні, селяни, які вимушені волочитися по світу, збанкрутілі ремісники), що становить т.зв. декласовану групу, тобто людей поза системою певного стану (*Stande*), і які формують собою парадоксальний клас (*Klasse*). Такі люди утворюють сукупність індивідуальностей, позбавлених умов, які б давали їм, як вільним особам, можливість забезпечувати свої законні приватні інтереси, а також свої потреби, як членів окремого стану, на успішну працю з її професійною гідністю і повагою. Позбавлені можливості забезпечити свої особисті й станові інтереси, такі чоловіки і жінки перетворюються на голоту (плебеїв) і втрачають з поля зору розуміння спільного блага. Для них залишається лише один вибір – підривна діяльність. Це природний стан суспільства, далекий від мітичного походження – він є наслідком історичного соціального процесу. Якщо громадянське суспільство може розглядатися як своєрідна "мати" модерної людини, то вона, трапляється, також буває і лихою мачухою (§245). Але якби це було так, то громадянське суспільство могло б бути не більше, ніж "полем битви індивідуальних приватних інтересів, які вступають у боротьбу один з одним". Саме в цьому ми бачимо джерело того зв'язку, засобами якого персональні інтереси поєднуються з універсальними, або, іншими словами, з державою, чиє завдання полягає у тому, щоб забезпечувати цей зв'язок міцністю і тривалістю. Якими б не були погляди в ділянці сучасного природного права, що

змішує громадянське суспільство з державою, індивідуальний інтерес не може бути найголовнішим компонентом суспільства. Соціальний зв'язок, створений природженим загальним (універсальним) інтересом, може були лише наслідком згоди між розрахованими індивідуальними інтересами. Облишений на самого себе, механізм із системи потреб, ринку і виробництва, трансформований у класовий поділ, схоже, зовсім руйнується.

Третій принцип громадянського суспільства є простим діалектичним наслідком з першого і другого принципів. Оскільки громадянське суспільство є здійсненням іманентної мети, то воно розвивається у три стадії: а) через зустріч потреб, або діалектику опосередкування індивідуального загальним (універсальним); б) через правовий орган або процес загального визнання якості завершеної роботи; в) через поліцію і місцеві органи влади або встановлення результативних (хоча й егоїстичних) відомств, які захищають організовані інтереси і вилучають, часто непередбачувані, суб'єктивні процеси. Правова універсалізація індивідуальних інтересів є таким видом зв'язку, який об'єктивує взаємозалежність у контексті держави. Цей процес об'єктивації є механізмом вільних воль, які маніфестують себе як система, посилена своєю власною формою примусу (Hegel, 1820, §183-186). Однак юридична пробле-матика не є цілком лімітована позитивним правом. Згідно з Геґелем, існує: а) юри-дичний апарат; б) правова свідомість, або усвідомлення коду, у якому вона вира-жається чи емпірично існує; в) суд, який діє за нормами статутного і загального права.

У громадянському суспільстві завдання юридичного апарату (правосуддя) (§ 208) полягає у тому, щоб захищати суспільне благо – колективне добро, загальну власність – проти свавільних дій індивідів. Ми більше не перебуваємо у стані сварки про власність між індивідами, ми тепер сперечаємося про права особи на частку суспільного багатства як цілого. Правосуддя забезпечується підтримкою ситуації, створеною економічним змаганням між вільними людьми. Завдання права у громадянському суспільстві полягає в тому, щоб захищати приватну власність. За Геґелем, капіталізм представляє собою перетворення приватної власності у колективне багатство, яким володіє усе суспільство.

Обізнаність у праві відповідає обізнаності громадянського суспільства щодо економічної необхідності того, чого воно потребує, або, іншими словами, щодо загальної мети, якою воно мотивується і яка, у свою чергу, приносить плоди.

Кажучи по-іншому, право і свобода цілком відповідають тій мірі, в якій закони, що необхідні для самого існування громадянського суспільства, продукуються динамікою індивідуальних інтересів, з яких вони складаються. Громадянське суспільство не зв'язане нічим, окрім як бути правосвідомим.

Процес зовнішньої універсалізації, що характеризує громадянське суспільство, має і сильну, так слабку сторони. Він підтримує конституцію універсальним концептом людини як раціонального суб'єкта з його власними потребами, того, який визначає свої власні інтереси і який є рівним з усіма іншими у тому, що він володіє однаковим ступенем свободи (§ 190) – свободи, яка є остаточною частинкою загадки-складанки, що обумовлює його як юридичну і моральну сутності. Громадянське суспільство обізнане щодо вагомості загроз, обумовлених природним станом речей, які складаються у контексті цивілізаційного розвитку, і відповідає на них організацією індивідуальних інтересів у корпоративну модель: "оцінює приватні

інтереси у термінах квазі-політичної загальності"; "встановлює самоорганізацію суспільних класів". Корпорація дозволяє індивідуальним інтересам «набути тілесності» і організувати самих себе у, наприклад, професійні, споживчі чи інші організації. "Часткові індивідуальні інтереси видаються такими, якби завжди мали бути соціальними за своєю природою; вони набувають систематичності та інституційної регулярності які виокремлюють їх у формі автономних зовнішніх мереж. Саме в цьому громадянське суспільство виявляє себе як зовнішня держава".

4.1.2. Теорія акціонерного товариства як демонтаж громадянського суспільства

Поданий вище аналіз філософії права Геґеля показує, що навіть коли між громадянським суспільством і акціонерними товариствами існують подібності, проте дві категорії не відповідають у точності одна одній. Старе громадянське суспільство не одержує нового життя, подібно до Касандри, у формі акціонерних товариств. Радше, з багатьох різних причин, теорія акціонерних суспільств підважує комфортні, добре збалансовані відносини між громадянським суспільством і державою. Справді, поняття акціонерного товариства і громадянського суспільства охоплює одну й ту ж саму річ у тому, що визнається співіснування нескінченного числа індивідуальних інтересів. Але саме існування таких інтересів не означає, що акціонерні товариства конституюють громадянське суспільство.

Вище представлений аналіз права у філософії Геґеля демонструє, що під час пошуку подібностей між громадянським суспільством і акціонерними товариствами, ці дві категорії повністю не відповідають одна одній. Попередній тип громадянського суспільства не перероджується, подібно до Касандри, у форму акціонерного товариства. Теорія акціонерного товариства викликає сумніви щодо комфортних, добре збалансованих стосунків між громадянським суспільством і державою. Теорія про подібність акціонерного товариства і громадянського суспільства справді підтверджується через співіснування нескінченної кількості індивідуальних інтересів. Проте існування цих інтересів не означає, що акціонерні товариства формують громадянське суспільство.

Заперечення тотожності понять громадянського суспільства та акціонерного товариства полягає також в тому, що повнота інтересів та відмінностей, які наявні у суспільстві, може бути вирішена лише завдяки державі. Однак сутнісний чинник дескриптивного підходу у теорії акціонерних товариств полягає у врахуванні того, що розбіжність інтересів формує більш значиме ціле, ніж просту суму його частин. Справді, не дивлячись на факт, що вимоги усіх прямих і непрямих пайовиків сприймаються так, якби вони були завжди правими, вважається, що акціонерні товариства мають такий самий статус, як індивіди.

Відповідно, хоча внутрішньо притаманна легітимність, якою задоволені всі пайовики, є справжньою, вона не може бути узагальнена засобами регулювання об'єктом у той самий спосіб, як це чинить держава, коли, наприклад, вона застосовує позитивне право. Проблема корпоративного керівництва у контексті акціонерних товариств полягає в тому, що воно нездатне враховувати розбіжні інтереси споживачів, постачальників, пайовиків та працівників. Стає неможливим визначати і створювати ієрархію їхніх дій з огляду на повагу до них. Навпаки, пайовики безсильні сформувати об'єкт, що здатний інтегрувати розбіжності. Що, врешті, є спільного між

постачальником, який обговорює ціну свого товару, з менеджером з питань постачання та з тим споживачем, який ставить під сумнів ціну того самого товару?

Інше заперечення полягає також у тому, що теорія акціонерного товариства не забезпечує посередницьку основу, яка б давала змогу пайовикам виражати свої наміри узгоджено і, що дуже важливо, колективно. Індивідуальні пайовики висловлюють свої наміри у просторі юридичного вакууму. Суперечка між пайовиками і менеджерами уступила місце конфронтації між тими, хто має вимоги до компанії, і тими, хто не має. З цієї точки зору, теорія акціонерних товариств характеризується відсутністю позитивного права, що загалом ототожнюється з відсутністю впорядкування. Коли пайовики вимагають від компаній правових принципів діяльності, то вони переважно виражаються у формі керівних рекомендацій. У Франції Закон "Про нові економічні правила" від травня 2001 р. вступив в силу у 2003 р., згідно з яким компанії повинні публікувати річні звіти щодо *сталого розвитку* (річні звіти державних компаній включають інформацію про те, яким чином вони врегульовують наслідки своєї активності у соціальній сфері та довкіллі) [9]. У Великобританії Закон від липня 2000 р. передбачає, що "соціальні, екологічні й етичні міркування мусять бути пошановані при прийнятті рішень щодо вибору і надання переваги певним типам інвестування перед іншими у тому, як вони мають здійснюватися і за який період часу". У будь-якому разі Асоціація Британських страховиків була установлена у жовтні 2001 р. з єдиною метою – здійснювати моніторинг заяв саме в цій частині законодавства. У січні 2002 р. в Німеччині, був прийнятий закон про соціальні, соціетальні та екологічні критерії для керівництва приватними пенсійними фондами. У Голландії пенсійні фонди зобов'язані перед законом інвестувати 50% їхнього капіталу у компанії, які потребують сертифікації (CSR) до 2008 р. Проте на глобальному рівні закони замінені керівними рекомендаціями. У 1976 р., і знов у 2000 р., Організація Економічного Співробітництва і Розвитку (OECD) опублікувала серію керівних рекомендацій для мультинаціональних компаній. У липні 2000 р. ООН опублікувала *Глобальний Договір*, довідникову працю у термінах-визнаннях очікувань акціонерних товариств з метою визначення рамок корпоративної суспільної відповідальності. У 1977 р. Міжнародна Організація Праці (ILO) опублікувала трьохсторонню декларацію принципів транснаціональних компаній і соціальної політики. У всіх цих випадках інтерес компаній полягав у тому, щоб задовольнити своїх акціонерів. У результаті, компанії досягли певного рівня виконавської дисципліни, зобов'язавшись задовільняти очікування акціонерів з середньостроковими намірами. Така ситуація пояснює існування декларативної й очікуваної рейтингових систем. Фактично, фрагментація права на регіональну юрисдикцію спонукала Дж. П. Ді Marrio і В. В. Повелла (1983)[10] до висновку, що очікування акціонерних товариств задовольняються утилітарним способом, а фірми використовують низку інструментальних підходів. Відповідно до цього погляду, компанії узгоджують правила з наступних причин: через те, що вони підлягають державній і парадержавній владі (інституційні обмеження); тому, що це закон (примусові обмеження); тому що професійна адміністрація зобов'язує їх це робити (нормативні обмеження); або тому, що вони вдають з себе партнерські компанії чи конкурентів (обмеження через уподібнення).

Третє й останнє заперечення ідеї тотожності акціонерних товариств і громадянського суспільства полягає в аргументі, що наміри та інтереси пайовиків не відображаються у специфічних категоріях, скажімо, таких як стани і класи Ґеґеля і що методологічна проблема ідентифікації акціонерних товариств – це повторення проблеми дескриптивного підходу до цієї ж теорії. З нашого погляду, перспектива і цілісність теорії залежатиме від її здатності винести правильний присуд щодо акціонерних товариств і, таким чином, їх ідентифікувати.

Якщо ми сподіваємося краще зрозуміти, яким чином компанія сприймає і використовує пайовиків, яких вона асимілює до національного або глобального громадянського суспільства, ми не лише повинні чітко визначити вплив акціонерів та зворотний вплив на них організації, але також належно взяти до уваги міру «вбудованості» компанії у ширший світ (і відповідно – відносини між юридичними особами, суспільними інтересами, індивідами і групами індивідів), визначити їхні наміри (врешті, інтенційність насправді стає фундаментом ділового процесу), а також звернути увагу на специфічність, історичні умови, в яких теорія акціонерного товариства функціонує: цілком новий тип капіталізму, який засновується водночас і на заробітній платі (на окладі), і на майні.

Висновки

Теорія акціонерних (пайових) товариств як послаблена концепція громадянського суспільства і як основа управління, взята в її найширшому значенні, відображає соціальну еволюцію через визначення ролі організацій у суспільстві. Поняття громадянського суспільства служить посередницькою основою для застосування терміна “акціонерне товариство” у його особливому відношенні до ділового світу та у його зв’язку з суспільством у цілому. Застосування словосполучення “громадянське суспільство” як риторично привабливого зміщує дискурсивний наголос від “класу” до “маси”.

Справді, кількість акціонерів може в ім’я громадянського суспільства бути збільшена в геометричній прогресії, щоб задовільнити не лише емоційні потреби, але й правові амбіції (штрафи і компенсації), а також вимоги засобів інформації. Йдеться про те, що позиція засобів інформації та юридичні санкції легітимізують поняття громадянського суспільства. Громадянське суспільство, таким чином, стає передумовою для успішного існування акціонерів, а також для теорії акціонерних товариств. Завдання керівництва, отже, полягає у тому, щоб проконтролювати, аби акціонери не перевищили своїх повноважень. Проте це створює непевність щодо власних інтересів через їх сплутування з “суспільним напруженням”, адже останнє відходить у забуття. Подібний механізм працює на занепад статусу професійних спілок (які сприймаються як «застарілі», а тому немодні) і на посилення престижу неурядових організацій (які вважаються “модерними” і, відповідно, перебувають у дотичності до громадянського суспільства, з якої профспілки певною мірою вилучені). Щодо суспільства, теорія акціонерного товариства має тенденцію подавати передумови теорії громадянського суспільства, що базується на компанії, яка, у свою чергу, зосереджена на теорії менеджменту.

Завдяки тому, що наголос робиться на “принципах” як основі для обговорення (*deliberation*), а також через невдачу осмислити суть будь-якої форми артикуляції зв’язку між демократією і суверенністю – як це видно з детального офіційного

документа Європейської Унії за 2001 р. – управління веде до "*етизації*" політичного життя.

Таким чином, в умовах діяльності акціонерних товариств тема управління – однаково чи в сенсі «корпоративного правління», чи у більш широкому значенні – наштовхується на питання статусу громадянського суспільства як сутності, взятої незалежно від національної держави. Економічні міркування повторно пропонують питання про модальності державного втручання і висувають на перший план проблему нових підходів до врядування, яке походить з досвіду науки про менеджмент і суспільної приватизації.

Врядування також встановлює стале середовище між об'єктами адміністрування державної і приватної сфер як на практичному, так і на теоретичному рівнях. Однак відсутність опорних точок (а також нестача визначень) стосовно того, що вважається «добрим» управлінням, було і залишається головною проблемою.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Minc A*. Le capitalisme populaire favorise la démocratie actionnariale, 2000.
2. *Aglietta A. and Rébérioux A*. Dérives du capitalisme financier, Paris: Albin Michel, 1998.
3. *Martinet A.-C*., Parties prenantes, management stratégique et politique in Décider avec les parties prenantes / Bonnafous-Boucher M. and Pesqueux Y. Paris: La Découverte.
4. *Martinet A-C*, ibidem.
5. *Martinet A.-C*., Parties prenantes, management stratégique et politique in *Décider avec les parties prenantes*, Bonnafous-Boucher M. and Pesqueux Y., Paris: La Découverte.
6. *Beck U.* Pouvoir et contre-pouvoir à l'ère de la mondialisation. Paris: Aubier-Flammarion, 2003.
7. *Hegel G.F*., Elements of the Philosophy of Right (Cambridge Texts in the History of Political Thought. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
8. Така зовнішня держава є державою потреб, які не представлені у свідомості членів суспільства, але натомість наповнюють процес, через який природна необхідність та непередбачувана природа потреб виявляє свою натуральну індивідуальність у стані формальної свободи та універсальності знань і бажань (§ 187, 281).
9. Варто відзначити, що у Франції існує два закони, що покривають цю ділянку: перший стосується законодавства введеного у дію в лютому 2001 р. (Стаття 21) відносно схеми "заробив –відклади" (*save-as-you-earn*): "…регулювання пенсійних фондів опирається на схему заробив–відклади; … компанії повинні визнавати соціальні, екологічні та етичні міркування коли вони купляють чи продають акції, а також визнавати здійснення прав, які поєднані з такими акціями"; і закон про пенсійне фінансове забезпечення від 17-го лютого 2001 р., секція 2, згідно з яким керівництво повинне виносити на розгляд наглядової контрольної ради звіт з детальною інформацією "яким чином політика компанії щодо загального інвестування бере до уваги соціальні, екологічні та етичні міркування".
10. *Di Maggio, J. P. and Powell, W.W*. The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields // *American Sociological Review*, 1983. №48.

Bibliography

Aglietta, M.; Rébérioux, A., *Dérives du capitalisme financier*, Albin Michel, Paris: 1998.

Beck, U., *Pouvoir et contre pouvoir à l'ère de la mondialisation*, Aubier-Flammarion, Paris: 2003.

Berle and Means, *The Modern Corporation and Private Property*, McMillan, New York: 1932.

Bonnafous-Boucher, M., (2005a), "Some Philosophical Issues in Corporate Governance : The Role of Property in Stakeholder theory", *Corporate Governance Review*, vol 5, n°2, pp 34-37.

Bonnafous-Boucher, M., (2005b), "Théorie des parties prenantes et méthode en management stratégique : problèmes épistémologiques", *AIMS XIV° conférence internationale de management stratégique en Pays de Loire*, Angers, France 6-9 juin 2005.

Bonnafous-Boucher, M., (2005c), "From Government to Governance" in *Stakeholder Theory, A European Perspective*, Bonnafous-Boucher, M.; Pesqueux, Y. (Eds.), Palgrave, London: 2005.

Bonnafous-Boucher, M., (2005d), *Anthropologie et Gestion*, Economica, Paris: 2005.

Candéla, J., " Vers une notion intégrée de bonne gouvernance" in *Décider avec les parties prenantes*, Bonnafous-Boucher, M. ; Pesqueux, Y., (Eds.) Editions La Découverte, collection "recherche", Paris: 2006.

Déry, J., "Analyse bibliographique des écoles en stratégie", *Actes de la journée « Recherche en gestion*, FNEGE, Paris, 11 October, 1996

Di Maggio, J. P.; Powell, W. W., "The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields", *American Sociological Review*, 48, 1983.

Donaldson, T.; Preston, L. E., & Preston, L. E., "The Stakeholder Theory of the Corporation: Concepts, Evidence, and Implications", *Academy of Management Review*, vol. 20, n°1, 1995, pp. 65-91

Douglas, M. (1986), *How Institutions Think*, Syracuse University Press, New-York, 1986)

EEC, Future Studies Unit (1996), *Environmental Governance*, Introduction paper, Brussels, Belgium.

Ferguson, A., (1783) *Essai sur l'histoire de la société civile*, traduction Claude Gautier, 1992, PUF collection "Léviathan", Paris, and Gauthier, C., (1993), *L'invention de la société civile, lectures anglo-écossaises Mandeville, Smith, Ferguson*, PUF collection "Recherches politiques", Paris : 1993.

Fleischmann, E., *La philosophie politique de Hegel*, Plon, Paris : 1964.

Freeman, E. R., *Strategic Management: A Stakeholder Approach*, Pitman, Boston: 1984.

Kooiman, J., "Findings, Speculations and Recommendations" in *Modern Governance*, Sage, London: 1993.

Hegel, G.F. (1820), Elements of the Philosophy of Right (Cambridge Texts in the History of Political Thought, Cambridge, Cambridge University Press: 1991.

Latour, B., *Science in Action. How to Follow Scientists and Engineers*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press : 1987.

Martinet, A.-C., *Management stratégique, Organisation et Politique*, Paris, Mc Graw Hill: 1984.

Martinet, A-C, (2006), “Parties prenantes, management stratégique et politique” in *Décider avec les parties prenantes*, Bonnafous-Boucher, M. and Pesqueux, Y. (Eds), Paris, Editions La Découverte, “Recherche” collection : 2006.
Mintzberg, H., Ahlstrand, B. and Lampel, J., *Strategy Safari*, The Free Press, New York: 1998.
Pesqueux, Y. & Biefnot, Y., *Ethique des affaires*, Editions d’Organisations, Paris: 2002.
Pesqueux, Y., « Stakeholder Theory in Perspective », *Corporate Governance*, vol. 5, n° 2, 2004, pp. 5–21.
Pesqueux, Y. (2006), “Pour une évaluation critique de la théorie des parties prenantes”, in *Décider avec les parties prenantes*, Bonnafous-Boucher, M.; Pesqueux, Y. (Eds), Editions la Découverte, collection “recherche”, Paris: 2006.
Porter, M., *Competitive Strategy*, The Free Press, New York: 1980.
Porter, M., (1985), *Competitive Advantage*, The Free Press, New York: 1985.
Tosel, A., “ Le bien au-delà du besoin” in *Histoire raisonnée de la philosophie morale et politique,* Caille, A.; Lazzeri, A.; Enellart, M., Editions La Découverte, Paris : 2001.
UE (2001), http://europa.eu.int/comm/Governance/index_fr.htm.

Париж – Сеул 2008.

Mariya Bonnafous-Boucher, PhD, декан ADVANCIA-NEGOCIA у Вищій школі бізнесу в Парижі палати торгівлі та промисловості; завідувач кафедри досліджень в області підприємництва HEC, EACP-EAP, ADVANCIA. Працює в області політичної і соціальної філософії, інституційної теорії, корпоративного управління та корпоративної соціальної відповідальності.
Yvon Pesquex, професор Національної академії мистецтв і ремесел, голова Системи організації і розвитку, автор книг, присвячених проблемам організації.

Переклад з англійської і наукова редакція
проф. Анатолія Карася
за участі Олени Бородій.